

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sefer ha-kuzari

Yehudah <ha-Levi>

יולה, לאומש נב הדוהי

Warschau, 1866

ושאר רמאמ

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9945

מאמר ראשון

אמר יהודה בן שאול ז"ל.

אמר המחבר

שאלו שאלו אותי על מה שיש אתי מן הטענות והתשובות על החולקים עלינו מן הפילוסופים ואנשי התורות (א) ועל המינים¹ החולקים על המון ישראל. וזכרתי מה ששמעתי כבר מטענות² החבר אשר היה אצל מלך כוזר הנכנס בדת היהודים היום כארבע מאות שנה, כאשר נזכר ונודע בספרי דברי הימים, כי נשנה עליו חלום פעמים רבות כאלו מלאך מדבר עמו ואומר לו: כונתך רצויה אצל הבורא אבל (ב) מעשיך אינם רצויים. והוא היה משתדל מאד בתורת כוזר, עד שהיה משמש בעבודת ההיכל והקרבת בעצמו בלב שלם. וכל אשר היה משתדל במעשים ההם היה המלאך בא אליו כלילה ואמר לו: כונתך רצויה (ב) ומעשיך אינם רצויים. וגרם לו זה לחקור על האמונות והדתות. והתירה בסוף הוא ועם רב מהכוזרים. והיו מטענות החבר מה שנתיישבה (ג) נפשו עליהם והסכימו (ד) לדעתו. וראיתי לכתוב הדברים ההם כאשר נפלו, והמשכילים יבינו.

אמרו: כי כאשר ראה מלך כוזר בחלומו כי כונתו רצויה אצל הבורא אבל מעשהו איננו נרצה, וצוהו בחלום לבקש המעשה הנרצה אצל הבורא,³ שאל פילוסוף אחד שהיה בדורו על אמונתו, ואמר לו הפילוסוף: אין אצל הבורא רצון ולא שנאה, כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הכונות, כי הכונה מורה על הסרון המכוין, וכי השלמות כונתו שלמות לו, ובעוד שלא תשלם הוא חסר. וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מודיעת חלקי הדברים, מפני שהם משתנים, ואין בידיעת הבורא שנוי. והוא אינו יודע אותך כל שכן שידע כונתך ומעשיך, וכל שכן שישמע תפלתך ויראה תנועותיך. ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך, הם אומרים זה על דרך העברה, מפני שהוא עלת העולות בבריאת כל נברא, לא מפני שהוא בכונה מאתו. ולא ברא מעולם אדם, כי העולם קדמון, ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו מתרכבות

ג"א (א) בדפוסים אחרים כתוב הן מן הסוגים שלא ידובר מהם כלל כזה הספר.
(ב) מעטף איננו רצוי. (ג) נפשי. (ד) לדעתי. וב"א נפשו לדעתי.

¹ בד"א והלדוקים והכנייתוסים. ² חכר. שם חכר הוראתו פה כמו בתלמוד אשה חכר (גיטין ס"א): ר"ל ח"ה ויודע. וכן הוראת חכר בלשון ערבי חכם ונכון דבר. ³ שאל פילוסוף. ר"ל, שאל מפילוסוף אחד.

בו צורות ומזגים ומדות מאבנו ומאמו ושאר קרוביו, ואיכויות מן
 האוירים והארצות והמוונות והמימות, עם כחות הגלגלים והמולות
 והחיילים בערכים ההיום מהם, והכל שב אל חסכה הראשונה, לא
 בעבור כוונת מונח, אבל הוא אצילות נאצלת מונח סבה שנית ואחר
 כן שלישיה ורביעית. והדבקות (א) הסבות והמוסככות והשתלשלות כאשר
 אתה רואה אותם. והדבקות קדמון כאשר הסבה הראשונה קדמונית
 אין לה תחלה. ולכל איש מאישי העולם סכות שבהם יגמר (ב) כפי
 ההרכבות והאיכויות, ויש איש שנשלמו סבותיו ובא שלם, ואיש
 שחסרו סבותיו ובא חסר, ככופי אשר לא הוכן ליותר מקבול צורת
 האדם והדבור בתכלית החסרון, והפילוסוף אשר לו נתכנו חכונות
 יקבל בהם המעלות המדותיות והמדעיות והמעשיות, ולא חסר מאומה
 מן השלמות, אבל השלמות הוזה בכח צריך בהוצאתו לודי מעשה אל
 למוד ומוסר, עד שתראה התכונה על הענין אשר הוכנה לו מן שלמות,
 וחסרון, ואמצעיים אין להם תכלית, וחשלם ידבק בו מן חסרון האלקי
 אור שהוא נקרא השכל הפועל, ידבק בו שכלו הנפעל דבקת התאחדות,
 עד שיראה האיש ההוא (ג) והשכל הפועל אין ביניהם שנוי, וישבו
 כל כליו אחדים ר"ל איברי האיש ההוא, (ד) ולא ישתמשו כולם אלא
 במעשים היותר שלמום ובעתים היותר נכונים ובטוב שבענינים, וכאלו
 כל כליו הם כלים לשכל הפועל לא לשכל החיולי הנפעל שהיה בתחלה
 משתמש בהם, (ה) מרס הוצאתו לודי שלמות בכח, והיה מטיב פעם
 וחוטא פעמיים, וזה מטיב תמיד. והמדרגה הזאת היא תכלית וההגעה
 המקוה לאדם השלם, אחרי אשר תשוב נפשו מטהרת מן הספיקות,
 מבינה החכמות על אמתתם, ותשוב כאלו היא מלאך ותשוב גם
 במדה המלאכותית הנפרדת מן הגופות, והיא מדרגת השכל הפועל,
 והוא מלאך מדרגתו למטה מן המלאך הממונה בגלגל הורח, והם
 שכלים מופשטים (ו) מחומרים, קדומים עם הסבה הראשונה, ואינם יראים
 הכיוון לעולם, ותשוב נפש האדם השלם והשכל ההוא הפועל דבר
 אחד, ולא יחוש לכליון גופו ואיבריו, מפני ששב הוא ואותו
 דבר אחד, ונחה נפשו בהיים, מפני ששב (נפשו) בכח הרמ"ס

והשכל הפועל

נ"א (א) וסדבקות. (ב) נניח נשמו שלם מלות האלם: כפי הסרככות
 והאיכויות. (ג) סכוח סכלל סכוח. ונשמת וסכלל. (ד) ר"ל איברי האיש
 סכוח לא. (ה) נניח נשמו המטה מלות הללו מטרס עד בכח. (ו) מחומר.

הרמ"ס. הוא, הערמעס (Hermes) הודע כספודי תולדות האשלים
 (מיטסאלאגיע) והרבעה היו אשר נקראו לאלילים כפי העמים קדמונים, יושבי
 הארץ סמורה. הרשאון חי לפי ספודי הגדוהיס אלף שנה אחרי אדם
 הראשון, וסוף נקרא גם כסם העלך (הנוך). והכסדים יכונו אורוחי (אורוה);
 ר"ל כחם הגדול, כי עלם נחמתו על כל בני העל. כפי סופיע בניו משה
 רבינו. וכפי בעלי אלכמיח (אלכעמיסטען) יקרא הערנועס טרוסמעניסטאס.
 הכעניס והממריס יאמרו עליו: כי הוא אבי כל חכמה ומדע, והממליח חכמה
 כרסוף, ועלם לאליל. הוא נתן לסם החוקיס כראשונים ויסד איוונס. ונמטן

ואסק' לביוס וסאקרא"ט ואפ' לטון ואריס"ט, כי הוא והם וכל מי שעלה אל מדרגתם והשכל הפועל דבר אחד עומד לעד. וזהו אשר יכונה ברצון האלהים על דרך העברה או על דרך הקירוב, רדפהו ובקש ידיעת אמיתת הרברים, עד שישוב שכלך פועל לא נפעל, והדבק בדרכי הצדיקים במדות ובמעשים, כי הם עזר בציוור האמת ודבקות הלמידה וההרמות לשכל ההוא הפועל, ותכף לזה תעלה בידך מדת ההסתפקות והשפלות והכניעה וכל מדה מעולה עם (א) ההגדלה שמרוממים לסבה הראשונה, לא כדי שיחנך רצונו ולא להסיר מעליך קצפו, אבל בעבור ההרמות אל השכל הפועל בבחינת האמת, וספור כל דבר במה שהוא ראוי לו ודעתו כאשר הוא, ואלה הם ממדות השכל. וכאשר תהיה על התכונה הזאת מן האמונה, אל תחוש על אי זה תורה תהיה ובאי זה דת ואי זה מעשה ובאי זה דבור ובאי זה לשון אתה, או בדה לעצמך דת לעניין הכניעה ולדומם ולשכח ולהנהגת מדותיך וביתך ואנשי מדינתך אם הם (ב) סוככים עליך ושומעים אליך, או קה לך לדת הנימוסים השכליים אשר חברו השילוסופים, ושים מגמתך וכונתך זך נפשך, וכללו של דבר בקש זך הלב באי זו אופן שתתכן לך, אחרי אשר תבין כללי החכמות על אמתתם, ואז תגיע אל בקשתך: ר"ל (ג) הדבק ברוחני ר"ל השכל הפועל, ואפשר שינבא אותך ויודיעך העתידות בחלומות אמיתים ומראות נאמנות.

התחנות

(ב) אמר הכוורי רואה אני דברייך נכוחים ומספיקים, אך אינם מסיקים לשאלתי, מפני שאני יודע בעצמי כי נפשי זכה ומעשי ישרים לרצון הבורא, ועם כל זה היתה ² תשובתי: כי המעשה הזה איננו נרצה אף על פי שהכונה רצויה, ואין ספק שיש מעשה שהוא נרצה בעצמותו לא כפי המחשבות, ואם איננו כן, מה (ד) לפרם ולישמעאל שחלקו הישוב נלחמים זה בזה, וכל אחד מהם זכה נפשו וכונתו לאלהים ונבדל ונפרש וצם ומתפלל והולך ומגמתו להרוג את חבירו, והוא מאמין שחריגתו צדקה גדולה וקורבה אל הבורא ית', וכל אחד מאמין כי הליכתו אל גן עדן, ³ והאמן לשניהם זה דבר שלא יתכן אצל השכל.

ג"א (ה) עם רוממות הכסה, ונשמטו מלות הסגולה שמרוממים לסנה. (ב) הסמאגיס, ונשמטו המלות הם הם פומים. (ג) הדביקה ברוחני הסוף, ונשמטו מלות הדבק ברוחני. (ד) ג"א לאדום.

יעמדו ימים רבים הקקס בעמודי אבן, ונהם ילא ספר התורה על פני הארץ. ולפי דבריהם שאבו ממנו חכמי צית מדרש השלוסופים אשר באלכסנדריה. השלישי. הוא הערמעס, הוא הארעם אשר להמנרים. הרביעי הוא טויט אשר להמנרים. ויתר הספורים הלא הם כתובים עלי ספרי המיטהאלאגיע.

¹ אסק' לביוס, הוא עסקולאפיוס. אסקלעפיהס, ראש הרופאים. לפי רבים מכותבי המיטהאלאגיע נתעלה לאליג אחרי מותו. ולפי האמער אדם הוא ולא אל, אך הקדמונים יכדוהו בשם רופא חכם. — חולם האגדות אשר יאמרו עליו ערפל החולתם, וגרגיר האמת טמון בסרי הספלגות והגוזמאות. ² הכונתי. ר"ל התשובה אשר קבלתי מהמלאך. ³ והאמן. לתת אמונה לשי האמונות

2

(ג) אמר הפילוסוף. ¹ אין בדת הפילוסופים הריגת אדם, מפני שמומתם השכל.

(ד) אמר הכוזרי ² ואי זה דבר שהוא נוטה מן האמת אצל הפילוסופים גדול מאמונתם שהעולם חדש, ושהוא נברא בששת ימים, ושהסכה הראשונה מדברת עם אחד מבני אדם, ³ עם הרוממות שמרוממין אותו הפילוסופים מידיעת החלקיות, ועם זה היה ראוי כפי מעשה הפילוסופים וחכמתם ואמתתם והשתדלותם שחיה הנבואה ידועה בהם ונמצאת ביניהם מפני הדבק ברוחניות, ושיסופר עליהם נפלאות וניראות וכבוד וגדולה, ואנחנו רואים החלומות הנאמנים למי שלא התעסק בחכמה ולא (ב) בזכך גפשו, ⁴ ונמצא הפך זה במי שטרח בה, וזה מורה כי יש לדבר האלהי כור אחר זולת מה שזכרת אתה הפילוסוף.

אחר כך אמר הכוזרי בלבו: אשאל פרס וישמעאל, כי אחד משני המעשים היא הנרצה מאין ספק, אבל היהודים די לי במה שהוא נראה (ג) משפלותם ומיעוטם ושחבל מואסים אותם. וקרא לחכם מחכמי פרס ושאל אותו על חכמתו ומעשהו. ואמר לו: אני מאמין בחדוש הנבראות ובקדמות הבורא ית', ושהוא ברא העולם כלו בששת ימים, ושכל המדברים צאצאי אדם ואליו הם מתיחסים כלם, ושיש לבורא השגחה על הברואים והדבקות במדברים, וקצף ורחמים ודבור והראות והגלות לנביאיו וחסידיו, והוא שוכן בתוך רצויו כהמוני בני אדם. וכללו של דבר, אני מאמין בכל כיה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם ⁵ והגלותם בהמונים גדולים.

ב"א (ה) יותר ושמעיה גדול. (ב) כוון, ושמעיה כוון. (ג) מסכלות, ושמעיה שמעלות.

המתנגדות, ולאמר אלו ואלו דברי אלהים חיים, זאת יתנגד אל השכל הישר. ¹ אין בדת וכו', על זה השיב הפלוסוף שנאמת זאת הראיה אינה מכרעת, רק שהאומות האלה אינם מכת הפילוסופים אשר מגמתם השכל, והריגת כן אדם תועבה בעיניהם (רנ"ב). ² ואיזה זה וכו' ר"ל אין לך דבר שנוטה יותר מן האמת אלל הפלוסופים כאמונת האומות האלה: שהעולם מחדש מנורחו מאין וכו'. ³ עם הרוממות וכו'. לפי מה שמרומים אותו הפילוסופים ואמרו: כי הוא נעלה ושגב מהיותו יודע הפרטים. ⁴ ונמצא הפך. שהלומות האיש אשר ערה והתעסק בחכמה אינם נאמנים, ואין רוה נבואה שורה עליהם. ⁵ ושכל המדברים לאנאי אדם וכו'. לאשוקי מדעת האומרים: שכל מין האדם אנו מתיחס על אדם הראשון. אולם כל הקלים והקלים הוליא אדם אחד או רבים, ומכאן נפוצו בני האדם על פני תבל, ולדבריהם זאת היא הסגס מדוע יבטו האנשים, כמו השחורים מהלבנים. וכדומה עוד שנים עלומים בענין האדם. מפני שאין מקור אחד לכולם ואין אב אחד הולידם. ⁶ וכגלותם בהמונים גדולים. כי גלוי שנים על הר סני. וכן כל הנפלאים לא היו גפני איש אחד או משפחה אחת, אשר המתעקש ווכל להסתפק באמתתם, אך רק לפני כל קהל בני ישראל.

(ס) אמר הכוזרי אין בכאן מקום לסברא, אך הסברא מרחקת רוב הדברים האלה, אך כאשר (א) תתאמת הראיה והנסיון עד שיאמין בו כל הלב ולא ימצא דרך אחרת להאמין בזולת מה שנתברר אצלו, יתחכם¹ להקש וינהלה לאט עד שיקרב הרהוק ההוא. כאשר יעשו² הטבעיים בכחות המופלאים, אשר הם רואים שאם יסופר להם עליהם מבלי ראותם מכחישים אותם, וכאשר רואים אותם מתחכמים ושמים להם סבות מן הכוכבים והרוחניות ולא ידחו הראות. אבל אני איננו כיוצא דעתי נוחה לקבל הדברים האלה, מפני שהם חדשים לי ולא גדלתי עליהן, וחובה עלי לחקור בשלמות עד שאמצא (ב) העקר: ואחר כן קרא לחכם מחכמי ישמעאל, ושאל אותו על חכמתו וביעשהו. ואמר לו: אנחנו מקיימים האחרות והקדמות לאלקים ית' והחדוש לעולם והיחש אל אדם, ונרחיק הגשמות בכלל.³ ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר: כי הוא דרך העברה וקירוב לשבלינו (ג), עם הודאתינו⁴ כי ספר תורתנו דברי אלקים והוא בעצמו מופת התחייבנו בקבולו בעבור (ד) עצמי; מפני שאין אדם יכול לחבר ספר אחר כמוהו, ולא (ה)⁵ נפרשה אחת מפרשיותיו, ושנביאנו הוא הותם הנביאים, ומבטל כל תורה (ו) הקדומה לו, וקורא כל האומות אל תורת ישמעאל, וגמול השומעו, השבת רוחו אל גופו בגן עדו ונעימות, לא יחסר מאבל ומשתה ומשגל, וכל אשר תאווה נפשו, ועונש הממרה, הליכתו אל אש לא תכבה, ולא יתמו יסוריו לעולם.

(ז) אמר לו (ז) הכוזרי, מו שרוצין ליישר אותו בדבר האלקים ולברר אצלו כי האלקים מדבר עם בשר ודם, והוא מרחיק זה, צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מדחה להם, ולואי שיאמין עם זה, כי הבורא דבר עם אדם, ואם ספר תורחכם מופת לכם והוא בלשון ערבי, אין מכיר מופתו, והאות שלו לועז כמוני, וכאשר יקרא באזני אינני מבדיל בינו ובין זולתו מלשון הערבי (ח) עד שיאמין שהוא האות.

(ז) אמר לו (ט) החכם⁶ וכבר נראו על ידו מופתים (י) לא הושמו לאות בקבול תורתו.

(ח) אמר הכוזרי אין הדעת נוחה להודות שיש לבורא חברה עם בשר

ב"א (א) תאמת. (ב) תאמת, ונשמט העקר. (ג) וזרע, ונשמט עם סודותינו. (ד) חזקו, נשמט עמנו. (ה) כפרסה. ואשר לתקן נפרש, ונשמט נפרסה. (ז) שקדמה. ונשמט הקדומה. (ז) כנ"א מלת לו איננו. (ח) כנ"א נשמטו המלות הללו ארכעתן. ולפי נסחתנו נ"ל לתקן עד שאמין או עד שיאמן שהוא האות. (ט) כנ"א מלת לו איננו. (י) אך.

¹ להקש. ר"ל לעשות הקשים הגיונים. וראה במלות בגין שער ז-ה דרכי הסקש.
² הטבעיים וכו' ר"ל חכמי ודורשי הטבע (נאשורשארשער).³ ואם וכו'. ר"ל מגשמות הבורא או נאמר כי דברה תורתנו בלשון בני אדם, כדי לשבר את האוזן ושכל האדם הגם.⁴ ספר. הוא הנקרא קאראן, אשר נתן מחמד נביאם.⁵ נפרסה. ויותר טוב להגיש ולא פרסה. כי הקאראן נתלק לפרשות ולפסוקים. וגם החלוקה הזאת קדושה היא בעיניהם.⁶ וכבר וכו'. תאמת נראה מופתים עי' מחמד אם גם לא עם אותם לאות.

ודם, כי אם כמופת שמחפך בו טבע הדברים, כדי שיודע כי זה לא יוכל עליו אלא מי שכרא הדברים מאין, ושיהיה הענין שהוא לפני המונים יראוהו בעיניהם ולא יגיעם בספור ובקבלה, ושיחקרו על הדבר ויבחנוהו בחינה אחר בחינה, עד שלא יפול בלב אדם ספק כי (א) יש בו צד דמיון או צד כשפים, ולואי שתקבלנה הנפשות הדבר הגדול הזה שכורא העולם הזה והעולם הבא והמלאכים והשמים והמאורים, יתחבר אל החומר הנבזה הזה ר"ל האדם, ושידבר עמו וימלא משאלותיו ויעשה בקשותיו.

(ט) אמר החכם. והלא כבר תורתנו מלא מדברי משה ובני ישראל, ואין מדרה במה שעשה כפרעה ושבקע את הים והציל את בחיריו וטבע את אשר קצף עליהם, והוריד להם המן והשליו אשר האכילם אחרי כן ארבעים שנה במדבר, ושדבר עם משה בהר סיני, והעמיד השמש ליהושע, ועזר אותו על הגבורים בני ענק, ומה שנעשה קודם לכן מן המבול ומהפכת סדום ועמורה, הלא (ב) זה דבר ידוע ומפורסם, ואין בכל זה צד שכרא שהיה בתחבולה ולא בדמיון.

(י) אמר הכוזרי. אני רואה שצריך אני לשאול ליהודים, מפני שהם שארית בני ישראל, מפני שאני רואה שהם המענה והראיה לכל בעל דת, כי יש לבורא תורה בארץ. ואחר כן קרא חכם מחכמי היהודים ושאל אותו על אמונתו.

(יא) אמר לו החבר. אנחנו מאמינים באלהי אברהם יצחק ויעקב, המוציא את בני ישראל ממצרים באותות ובמופתים ובמסות, והמכלכלם במדבר, והמנחילם את ארץ כנען, אחר אשר העבירם את הים והירדן במופתים גדולים, ושלה משה בתורתו, ואחר כן כמה אלפי נביאים אחריו מזהירים על חורתו, מיעדים בגמול הטוב לשומרה, ועונש הקשה לממרה אותה, ואנחנו מאמינים בכל מה שכתוב בתורה והדברים ארוכים.

(יב) אמר הכוזרי. מסכים הייתי שלא אשאל יהודי, מפני שידעתי אבוד זכרם והסרון עצתם, כי השפלות והדלות לא עזבו להם מדה טובה. והלא היה לך לומר היהודי, כי אתה מאמין בכורא העולם ומסדרו ומנהיגו, (ג) כמו שכראך והטריפך והדוכה לספורים האלה אשר (ד) היה מענת כל שיש לו דת, ובעבורה הוא רודף האמת והשווי לדמות לכורא בצדקו ובחכמתו.

(יג) אמר החבר. זה שאתה אומר היא הדת התקשית מביא אלוה העיון ונכנסים בה ספקות רבות. ואם תשאל הפילוסופים עליה איך מוצא אותם מסכימים על מעשה אחד ולא על דעת אחת, מפני שהם מענות; יש מהם שהם יכולים להעמיד עליהם מופת, ומהם מה שיספיקו בס דבר שתתיישב הדעת עליו, ומהם מה שלא יספיקו בס, כ"ש ששיעמידו בס מופת.

(יד) אמר הכוזרי. רואה אני דבריך היהודי טוב מפתיחתו. ואני רוצה עתה שאוסיף לדבר עמך.

(טו) אמר החבר. אבל פתיחת דברי היא המופת. ועוד כי היא הראיה אין צריך עמה לא ראיה ולא מופת.

ב"א (ה) ט"ט. (ב) כל זה. (ג) או כמולך ומטריפך. (ד) ס"ה. ו"ה ס"ב.

טז) אמר הכוזרי . ואיך הוא זה ?
 יז) אמר החבר . אם תתן לי רשות להקדים לך הקדמות , אבאר לך ,
 כי אני רואה דברי כבדים עליך ונקלים בעיניך .
 יח) אמר הכוזרי . הקדם הקדמותיך ואשמעם .
 יט) אמר החבר אלו היו אומרים לך : כי מלך הודו איש חסד ראוי
 לדוממו ולתת כבוד לשמו ולספר מעשיו , במה שיגיע אליך מצדק אנשי
 ארצו ומדותם הטובות ושמשאם ומתנם באמונה , ההיית הייב בזה
 להגידו ולהאמינו ? :

כ) אמר הכוזרי ואיך הייתי חייב בו , ואני מסופק אם צדק אנשי
 הודו מעצמם ואין להם מלך , או צדקתם מהמת מלכם , או אם משני
 הפנים יחד ? :

כא) אמר החבר ואם היו באים אליך שלוחיו כתשורות הודות , אינך
 מסתפק שאינם נמצאים אלא בארץ הודו בארמנות המלכים , בכתב
 מפורסם שהוא מאתו , ועמו רפואות שהם רופאות אותך מהלייך
 ושומרות עליך בריאותיך , וסמי מות לשונאיך והנלחמים בך , שאתה
 יוצא להם בהם וממית אותם מבלי כלי מלחמה , ההיית חייב להיות
 סר אל משמעתו ואל עבודתו ? :

כב) אמר הכוזרי כן הוא . והיה הספק הראשון סר ממני , אם יש
 לאנשי הודו מלך אם לא , והייתי אז מאמין שמלכותו ודבריו נוגעים אלי :

כג) אמר החבר ואם ישאלך השואל עליו , במה תתאר אותו ?
 כד) אמר הכוזרי בתארים אשר התבררו אצלי , ואחבר אליהם אשר היו
 ספק אצלי והתבררו באלה האחרונים :

כה) אמר החבר על הדרך הזה השיבותיך כאשר שאלתני . וכן פתח משה
 לדבר עם פרעה כשאמר לו אלהי העברים שלחני אליך (שמות זט) ר"ל אלהי
 אנרם יצחק ויעקב , מפני שהיה דברם מפורסם אצל האומות , כי התחבר
 אליהם דבר האלהי והנהיג אותם ועשה נפלאות , ולא אמר אלהי השמים
 והארץ שלחני אליך ולא בוראי וכוראך . וכן פתח דבריו אל המון ישראל
 אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (סס כ. ז) ולא אמר אני בורא
 העולם וכוראכם . וכן פתחתי לך כאשר שאלתני על אמונתו , השיבותיך מה
 שאני חייב בו וחייבין בו כל קהל ישראל אשר התברר אצלם המעמד
 ההוא בראות עיניהם , ואחר כן הקבלה הנמשכת שהיא במראה העין :
 כו) אמר הכוזרי . אם כן אני רואה שתורתכם אינה נתונה כי אם לכם
 ואין חייב בה זולתכם :

כז) אמר החבר כן רוא לכל הנלוה אלינו מן האומות (א) בפרט יגיעהו
 מן הטובה אשר ייטיב הבורא אלינו אך לא יהיה שוה עמנו . ואלו היה
 הייב התורה מפני שבראנו , יהיה שוה בה כל ב"א הלבן והישחור משתוים
 עמנו כי הכל בריאותיו , אך אנו חייבין (ב) בה מפני שהוציאנו ממצרים
 והתבררות כבודו אלינו , מפני שאנחנו הסגולה מבני אדם :
 כח) אמר הכוזרי אני רואה אותך מתהפך היהודי , וכבר שב דבורך רזה
 אחר שהיה שמן :

כט) אמר החבר . בין רזה בין שמן , הרחב לי לבך עד שאפרש אותו :

ב"א ה) ב"א התיבס , כפרט"י אינו . (ז) התיבס . ושמעט כס .

- (ג) אמר הכוזרי . אמור מה שתרצה .
- (ד) אמר החבר בדין הענין הטבעי נתחייב לקחת המזון והגידול וההולדה וכחותם וכל תנאיהם , והתיחד בזה הצמח ובעלי חיים , מכלערי האדמה והאכנים והמוציאים [לדעתי , והמוצקים] והיסודות :
- (ה) אמר הכוזרי זה כלל שצריך לפרוט אותו , אבל אמת הוא :
- (ו) אמר החבר ובענין הנפשי התיחדו בעלי חיים כלם , ונתחייבו מהם תנועות וחפצים ומדות וחושים נראים וגסתרים ותאוות , וזולת אלה :
- (ז) אמר הכוזרי גם זה מבואר אין דרך לדחותו .
- (ח) אמר החבר ובדין הענין השכלי התיחד המדבר מכל החיים , והתחייב ממנו כל תקון המדות והמעון והמדינה ושאר הנהגות ונמוסים (א) מנהיגים :
- (ט) אמר הכוזרי גם זה אמת .
- (י) אמר החבר ואיוו מדרגה אתה חושב למעלה מוזאת ?
- (יא) אמר הכוזרי מעלת החכמים הגדולים .
- (יב) אמר החבר איני רוצה לומר , אלא מעלה תפוד את בעליה פרידה עצמית , כהפרד הצמח מן הרומס , והפרד האדם מן הבתמה , אבל הפרידה ברב ומעט אין לה תכלית , מפני שהיא פרידה מקרית , ואינה מעלה על דרך אמת :
- (יג) אמר הכוזרי אם כן אין מעלה כמורגשים יתירה על מעלת בני אדם .
- (יד) אמר החבר ואם ימצא אדם שיכא באש ולא יזוק בו , ויעמוד מבלי מאכל ולא ירעב , ויהיה לפניו זוהר שאין העין יכולה להסתכל בו , ולא יחלה ולא יחליש , וכאשר יגיע אל תכלית ימיו ימות לרצונו , כמי שיעלה על גימטו לישן וישן , בעת ידוע וכשעה ידועה , עם ידיעת העבר והעתיד מה שיהיה ומה שיהיה , הלא המעלה הזאת נפרדת בעצמה ממעלת בני אדם :
- (טו) אמר הכוזרי אבל המעלה הזאת אלוהית מלאכותית אם היא נמצאת , וזה מדין הענין האלקי , לא מן השכלי ולא מן הנפשי ולא הטבעי :
- (טז) אמר החבר . אלה קצת תארי הנביא שלנו אשר אין עליו חולק , אשר נראה על ידו להמון התחבנות הדבר האלקי בהם , ושיש להם אלוה מנהיגם כרצונו , (ב) ולתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו וכפי עבודתם והמדותם , והגיד להם הנעלם , והודיע איך היה חרוש העולם , ויחס בני אדם קודם המבול , היאך נת'חסו אל אדם , והאיך היה יחס המבול , ויחס השבעים אומות אל שם חם ויפת בני נח , והאיך נפרדו הלשונות , ואיך שכנו והאיך צמחו המלאכות ובנין המדינות , ושני העולם מאדם ויגד עתה :
- (יז) אמר הכוזרי גם זה תמה אם יש אצלכם מנין ברור מברואת העולם :
- (יח) אמר החבר בו אנו מונים , ואין בין שני היהודים מחלוקת מחודו ועד כוש :
- (יט) אמר הכוזרי וכמה אתם מונין היום ?
- (כ) אמר החבר ארבע אלפים וחמש מאות , ופרטם מבואר בספר החומש שלנו מימות אדם ושת ואנוש עד נח עד שם ועבר אל אברהם יצחק ויעקב עד משה . ואלה היו לב האדם ומגולתו ולכל אחד מהם היו בנים , והשאר כקלפות אינם דומים לאבות , ולא התחבר בהם הענין האלוהי , ונמנה המנין לאלה האלהיים והיו יהודים ולא רבים , עד ב"א (א) מנהגים . (ב) ב"א מלת סלנו . מולתם עד מעללי , אינם .

שהוליד יעקב אבינו שנים עשר שבטים כלם ראויים לענין האלהי, ושבה האלהות בקהל רב, ובהם היה המנין, ואנחנו קבלנו מנין שני הקדמונים ממושה, ונדע מה שיש ממושה ועד עתה:

(מה) אמר הכוזרי. זה הפרט מרחיק המחשבה הרעה מן הלב מהכזב וההסכמה, כי דבר כזה אי אפשר שיסכימו אליו עשרה מכלי שיתבלבלו ויגלו סוד הסכמותם, או ידחו דברי מי שירצה לברר אצלם דבר כזה, כל שכן המונים רבים, והמנין קרוב, אין הכזב והישקר יכול להכנס עליו. (נט) אמר החבר אבל אברהם אבינו היה עצמו בדור הפלגה, ונשאר הוא וקרוביו בלשון עבר אבי אביו, ולזה נקרא עברי. ובא משה אחריו לארבע מאות שנה, והעולם מלא מחכמת שמים וארץ, ובא אל פרעה וחכמי מצרים, וחכמי בני ישראל חוקרים עליו על אשר לא האמינו לו אמונה שלימה כי הבורא מדבר עם אדם, עד שהשמועם דבריו בעשרת הדברים, וכן¹ היו עמו עמו, ולא מסכלותם אבל מחכמתם, מיראתם תחבולות² החכמות השמימיות בעבור הכוכבים, וזולתם, מאשר לא יעמדו למחקר, מפני שהם כמו דבר המזויף, והענין האלהי כזהב המזוקק הולך ומוסיף,³ ואיך יעלה בדעת שידומה אצלם כי הלשונות אשר היו לפניהם חמש מאות שנה היו לשון עבר לבדה ונפלגה בבבל בימי פלג. ויחס אומה כך וכך אל⁴ שם [נ"א יפת], ואומה כך וכך אל⁴ חם [נ"א שם], וארצותם כך, היתכן לאדם היום לאמת אצלינו כזב ביחס אומות מפורסמות ובדבריהם ובלשונותם, ויהיה הדבר פחות מחמש מאות שנה?

(ו) אמר הכוזרי זה לא יתכן, ואיך יתכן זה, ואנחנו מוצאים החכמות בכתב ידי מחבריהם מחמש מאות שנה, ודבר (א) כי שהיה חמש מאות שנה לא יעבור הכזב על הגלתו, כמו היחסים והלשונות והכתיבות: (ח) אמר הרובר והיאך לא היו חולקים על משה במה שאמר, והיו עמו תובעים אותו, כל שכן זולתם!

(ז) אמר הכוזרי, אלה דברים מקובלים חזקים ומיוסדים. (ג) אמר החבר⁵ האתה רואה שהלשונות קדומות אין להם תחלה: (ד) אמר הכוזרי אבל הם חדשות מוסכם עליהם, מורה על זה חבורם בן השמות והפעלים והמלות, ודם מן האותיות הלקוחות ממוצאי הדבור.

(ה) אמר החבר, הראית בודה לשון מלבו, או שמעת עליו?

נ"א (ח) בני"א, התיבס, מי"א אינו.

¹ היו וכו'. כמו שחכמי ישראל לא האמינו מראש, כן לא נתנו אמין לדבריו כל בני ישראל² החכמות. אין מונחו פה לחכמת התכונה (אסטראלגמיע). אלא להחזים בכוכבים וסוכרי השמים (אסטראלגמיע), אשר נתפשטה החמונה הסבלית הוהת אז בכל הארץ. ³ ואיך. אם לא שנתבררו הדברים אללס ונתחמת הענין באר הטב, עד שאין עוד מקום לספק בהם: ⁴ כן היא הגרסא בדפוס ווינעניא שנת שני' וכן הוא בשאר הוצאות. ⁵ האתה רואה וכו'. ר"ל הסבור אתה ותדמה בנשך שגם כל הלשונות קדומות בהם ואין לכן תחלה?

(נ) אמר הכוזרי. לא ראיתי ולא שמעתי. ואין ספק (א) שהגיעו אליו בדור מהדורות, ולא היתה קודם לשון, שהסכימו עליה, מהסכמת עם מבילתי עם, על לשון מבילתי לשון.

(ז) אמר החבר. השמעת על אומה שהולקת בשבוע הידוע, שהתחלתו כיום ראשון והשלמתו בשבת, היתכן שישו בזה אנשי² הציון עם אנשי אי המערב מבלי התחלה, והקהל, והסכמה?

(ח) אמר הכוזרי. לא יתכן זה אלא בהסכמה מן הכל וזה רחוק, או שיהיו המדברים כלם בני אדם או בני נח או זולתם, ויהיה השבוע אצלם מקובל מאביהם.

(ט) אמר החבר. זה רציתי לשמוע. וכן מניין העשרה הסכים כל אדם עליו, במזרח ובמערב, אי זה מבע יביא לעמוד בעשרה, אלא שהוא מקובל ממתהיל בו.

(ס) אמר הכוזרי. ואיך לא יפגום² עליך אמונתך זאת, מה שאומרים על אנשי הודו, כי יש מקומות אצלם ובנינים וברור אצלם, כי יש להם מאות אלפי שנה:

(כ) אמר החבר. היה זה מפגים על אמונת, אלו גמצא זה באמונה מוזקת, או בספר שמסכימים עליו הכל, מבלי מחלוקת במנין ידוע. ולא ימצא זה, אך הם אומה מופקרת ואין אצלם דבר ברור, והם מכעיסים את אנשי התורות בכמו אלה הדברים, כאשר הם מכעיסים אותם בצלמיהם ואיליהם ותחבולותם, ואומרים: כי הם מועילים להם. ובזוים למו שאומר כי יש אצלו ספר מאת האלהים, וחברו בזה ספרים מעטים, חברים יהודים מבני אדם, נפתח בהם מי שדעתו קלה, כקצת³ ספרי ההוברים שכותבים בהם מניני (ב) עשרת אלפי שנים, או כמו ספרי⁴ העבודה הנכסית שזוכרים שם שמות⁵ ינבושאר וצג'רית ורו'אני. ואמרו כי הם קודם אדם, ושינבושאר היה רבו של אדם הראשון, והרומה לזה:

ב'א (א) שהיה. ושמעט שהגיע אליה: (ב) עשרות:

¹ אין. או חין. קן כנו הערבים והספרדים את ארץ-סיניס (הינא). וזיה טוף הישוב למורת השמש לדעת הקדמונים ומשם חסבו הרלבונים תחלת כיום. איי המערב. האזארי, והקאזארי, אשר למערב ארץ ספרד ופארטוגאל, ומשם התחילו להשוב חורך המדינות. וראה להלאה מאמר שני וחבין. ² יפגום, מלשון תלמוד נהן טעם לפגם (ע"ז ס) לשון הסרון והסתחה, ר"ל אך לא יעוררו אנשי הודו פגם וספק באמונתך. ³ ספרי ההוברים. מלשון הסחוב הוברי שמים (ישעיה מו יב) והוראתם חווים בכוכבים. וראה כנאור שם. ⁴ הם ספרי ונעדיה שגכחבו בשפת הודו הקדומה (סאנסקריט). והם עוד עד היום תחת ידי הפרחמיים, כתוב בהם סדר עבודת לנח השמים כחות המזלות והשפעתם על הארץ ועשיית הטלסמאות. ונתפשטה האמונה הזאת אלל רוב אנשי המזרח ונקראים בשם סאניעה. והרמז'ס קראם כת הלאכה, בצדק כט מח"ג. ⁵ ינבושאר וכו'. הסופרים אשר לא ידעו את השמות האלה, שגבו את המלות ולקן אין להם שחר. ונני ספק כיון המחבר פה לדברי המיטאלאגיע של הסודים. אשר אמרו כי אלילים הגדול כראמא (Brama) הוליד את סובא-וגבו-מאנו.

כג) אמר הכוזרי. אמור כי טענתי עדיך באומה המופקרת, ובעם שאינם מסכימים על דעת אחת, והיטבת התשובה בזה, ומה תאמר בפילוסופים, והם כאשר הם מן המחקר והדקדוק, והסכימו על (א) הנצחות והקדמות לעולם, ואין זה (ב) עשרת אלפים ולא אלפי אלפים, אלא דבר שאין לו תחלה (ג) ותכלית? :

כד) אמר החבר. הפילוסופים אין להאשים אותם, מפני שהם עם שלא נהלו חכמה ולא תורה, מפני שהם יוגים, ויון מבני יפת השוכנים בצפון, והחכמה שהוא ירושה מאדם, והיא חכמה המוחזקת בכח אלהי איננה כי אם בזרע שם, שהוא סגולת נח, לא פסקה החכמה ולא תפסוק מן הסגולה ההיא מאדם, ורא היתה החכמה ביון אלא מעת שגברו ונעתקה החכמה אליהם מפרם, ואל פרם מכשדים, וקמו בהם הפילוסופים המפורסמים בימים ההם לא קודם לכן ולא לאחר טבן, ומעת שישבה המלכות לרומיים לא קם בהם פילוסוף מפורסם עד עתה :

כה) אמר הכוזרי. וכי זה מחייב שלא נאמין לארסטו בהכמתו?

כו) אמר החבר כן, מפני שהטריח את שכלו ומחשבתו בעבור שלא היתה בידו קבלה ממי שיאמין בהגדתו, וחשב בתחלת העולם (ד) וסופו, והיה קשה על מחשבתו לצייר התחלה, כאשר היה קשה גם כן הקדמות, אך הכריע הקשותיו הנוטים אל הקדמות במחשבתו המופשטת, ולא ראה לשאול על מנין שני מי שהיה לפניו, והאיך נתיחסו בני אדם. ¹ ואלו היה הפילוסוף באומה שינהל ממובלות ומפורסמות שאינן יכול לדהות אותם, היה (ה) מתעסק בהקשותיו ומופתיו להחזיק החדוש עם קשיו, כאשר החזיק הקדמות אשר הוא יותר קשה לקבל :

כז) אמר הכוזרי. וכי יש במופת הכרעה תתפשט בשכל?

כח) אמר החבר. ומאין לנו מופת בשאלה הזאת? הלילה לאל שתבא התורה כמה שידחה ראיה או מופת, אך תבא התורה בנפלאות ושנות המנהגים לבריאת דברים או להפך דבר אל דבר אחר, להורות על חכמת בורא העולם ויכלתו לעשות מה שחפץ בעת שיהפין, ושאלת החדוש והקדמות עמוקות, וראיות שתי המענות (ו) גם כן שוות, עד שתכריע החדוש הקבלה מאדם ועד נח ומשה בנבואה אשר היא מאין ספק יותר נאמנת מן ההקשה. ואם היה מצטרף בעל התורה להאמין ודהודות (ז) בהיולי בחומר קדמון ועולמים רבים קודם העולם, ² לא היה

כ"א א) הקדמות. ונשמט הנצחות והקדמות. (ב) עשרות. (ג) כנ"א מלת ותכלית איננו. (ד) עד כונו. ונשמט וכונו. (ה) מתהוק. (ו) כנ"א מלות גם כן אינם. (ז) כנ"א מלת כיוולי איננו.

ושם אשהו כאלהאסוואדי או לאהרובאיי. ויתר סעורי קורות קבלי הסודים וסמס הסנים אשר חושבים לבריאת העולם, העולם לאלפי אלפים! הלא הם כתובים בספר תורתם וועד א (Veda) ובכל ספרי המיטאלאגין.

¹ כהנאלות אחרות הנוסחם: ואלו היו הפילוסופים. כנשון רבים. ² כהנאלות כהנאלות נוסף מלת כזה אחרו העולם.

בוה פגם באמונתו, כי הוא מאמין כי העולם הזה הוא חדש מוזמן ידוע, ותחלת האדם אשר היו בו אדם וחוה:

סח) אמר הכוזרי. די לי באלה (א) הטענות המספיקות בשער הזה ואם תארך חברתי עמך, אמריחך להראות לי הטענות המספיקות. אבל שוב אל² גלגול דבריך, והאיך התחזק בנפשכם הדבר הגדול הזה שיהיה לכורא-הגופות והרוחות והנפשות והשכלים והמלאכים, אשר נתעלה והתקדש והתגדל מהשגת השכלים, כל שכן מהחושית-חבור עם הבריאה הזאת (ב) הנבזה המגונה בחמרה, ואם היא נפלאה בצורתה, כי בקטן שכרמשים מפליאת הכמתו מה שאין הדעת משגת אותו.

סט) אמר החבר. בדברך זה לא (ג) הוצרכתי בדברים רבים להשיבך. האתוה מ'חם זאת החכמה הנמצאת בכרואת הנמלה דרך משל אל גלגל או אל כוכב או (ד) לזולתו, מבלתי הכורא היכול המשער אשר נתן לכל דבר חקו, מאין תוספת וחסרון?

ע) אמר הכוזרי. וזהו המיוחס אל פעל הטבע:

עא) אמר החבר. ומה הוא הטבע?

עב) אמר הכוזרי. הוא כח כהכחות על מה ששמענו בחכמות, ואין אנו יודעים כיה הוא, אבל החכמים יודעים אותו בלי ספק.

עג) אמר החבר אבל ידיעתם בו כודיעתנו², גדר אותו הפילוסוף, כי הוא ההתחלה והסבה, אשר בה ינוח וינוע הדבר אשר הוא בו בעצם ולא במקרה:

עד) אמר הכוזרי. כאלו הוא אומר: כי הדבר אשר ינוע מעצמו וינוח מעצמו יש לו סבה מה, בה ינוח וינוע. והסבה ההיא היא הטבע.

עה) אמר החבר. זה הוא שרציתי לומר עם דייקות רב ודקדוק והפרש בין מה שיפעל במקרה (ה) ממה שיפעל בטבע, והדברים מבהילים השומעים, אבל העולה מידיעתם בטבע זה הוא.

עו) אמר הכוזרי. אם כן אני רואה שהתעונו³ בשמות האלה (ו) ושמונו משתתפים עם הכורא, באמרנו הטבע חכם פועל (ז) ואפשר בורא על שנים דבריהם:

עז) אמר החבר כן היא, אבל יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החמום והקרור וההרטבה והיובש והתלווים בהם, מבלי שנייחם להם חכמה רק עבודה, אבל הציור והשיעור וההורעה וכל אשר יש בו חכמה לכונה לא יתיחס כי אם לחכם (ח) יכול משער, וזו שקורא אלה שמתקנין החומר בחמום ובקרור טבע, לא יזיק כשמרחיק מהם החכמה, כאשר ירחיק מהאיש והאשה יצירת הולד

ג"א א) הדברים המספיקים. ב) הנמזים. ג) הלרכתי אל דברים, ושמש הולרכתי בדברים. ד) לזולתם. ה) וכן מס. ו) ושמונו משתתפים, ואפשר לתקן ושמונו משתתפים. ז) שנבא לומר. ושמש ואפשר. ה) יכול המשער.

י' ר"ל אל ראש דבריך, אשר ממנו נתגלגל ויכותו. גדר אותו. באר אותו. אשר ע"י נודע עלמות הדבר. (דעפיניתיאן) כהולאות אחרות שהטעונו.

בהתחברם, אך הם עוזרים להומר (א) המקבל צורת האדם והצורה מאת המצייר החכם, ואל יהיה רחוק בעיניך הראות רשמי עיניים אלקיים נכבדים בעולם הזה התחתון, כשהיו החומרים ההם נכונים לקבל אותם. וזהו שורש האמונה, ושורש המרי.

עח) אמר הכוזרי. ואיך יהיה שורש האמונה הוא שורש המרי?
 עט) אמר החבר בן, כי הדברים אשר יכוננו לקבל הרשמים ההם האלקיים אינם ביכולת אדם, ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם, ואם ידעו עצמם לא ידעו זמניהם, אך היותם וחבורם והזמון להם צריך בזה אל ידיעה שלימה מפורשת תכלית הביאור מאת האלקים, ומי שהגיעו הרבה הזה וקיים אותו על גבוליו ותנאיו בלב שלם הוא המאמין, ומי שהשתדל לתקן הדברים לקבל הענין ההוא במחקר וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החזוים והורדות הרוחניות ועשיית הצלמים¹ והמלסמאות הוא הממרה, כי הוא מקריב הקרבנות ומקטיר הקטורת מהקשה וסברא, ואיננו יודע אמתת מה שראוי, וכמה ואיך ובאיזה מקום ובאיזה עת ומי מבני אדם, ואיך ראוי להתעסק בענין ההוא וענינים רבים ספורם יארך, (ב) ככסיל אשר נכנס באוצר רופא מפורסם כי רפואותיו מועילות, והרופא איננו בו, ובני אדם היו מכוונים אל האוצר ההוא לבקש התועלת, והכסיל ההוא היה נותן מן הכלים ההם, והוא לא היה מכיר הרפואות, ולא כמה ראוי להשקות מכל רפואה ורפואה לכל איש ואיש, והמית אנשים רבים ברפואות ההם אשר היו מועילות להם. ואם יודמן שיקבל תועלת אחד מהם בכלים מן הכלים ההם, ישו בני אדם אליו, ויאמרו: כי² אותו הוא המועיל, עד אשר יראו לזולתו תועלת במקרה ישו גם כן אליו, ורא ידעו כי המועיל בעצמותו אמנם הוא יצת הרופא ההוא החכם אשר הכר הרפואות ההם, והיה משער אותם כראוי, והיה מצוה החולה שיזמן מה שצריך לרפואה מומאכל ומשקה תנועה ומנוחה ושינה וקיצה ואויר ומשגל וזולתם. ועל הדרך הזה היו בני אדם קודם משה-זולתי מעט בזער-נפתים בנימוסי הכוכבים והטבעים, ונעתקים מנימוס אל נימוס ומאלוה אל אלוה. ואפשר שמחזיקים ברבים מהם, ושוכחים מנהיגם ומנהלם ומשימם סבה לתועלת, והם בעצמם סבה לנזקים כפי ההכנה והזימון, אבל המועיל בעצמו הוא הענין האלקי, והמוזיק בעצמו הוא העדרו.

פ) אמר הכוזרי. נשוב אל ענינינו והודיעני³ איך קמה תורתכם, ואיך פשמה ונראתה, ואיך נתחברו הדעות, אחרי אשר היו תלויות. ובכמה שנים נתיסדה האמונה ונבנתה, עד שנתחזקה ונשלמה, כי

ב"א (ח) לקבל. (ז) ויזיס.

¹ טלסמאות. הוא טאליסמאגע הנודע כסגלי סקדמוניס לקחת הטיכה מתכת או לוח קטן אשר תרויסי בו תמונות ולורות ידועות, ויטלוכו על לואר כחולס או האובד ולא יקרכו אסון (אמולטטע). ² בנ"א ליכא מלת אותו. וכן הכון. ³ בנ"א והודיעני. וכן הכון.

התחלות הדתות מכלי ספק לא תהיינה כי אם (א) ביחידים שמתגברים לעזור הדבר אשר ירצה האלקים להראותו, והם הולכים ורבים וניעורים בעצמם, או שיקום להם מלך עוזר ויכריח ההמון על הדבר ההוא :

(כ) אמר החבר. לא יקום ויגדר על הדרך הזה אלא הנימוסים השכליים, אשר התחלתם מן האדם, וכאשר יגמר ויעזר, יאמר כי הוא נעזר מן הבורא ומלומד ותדומה לזה, אבל הנימוס אשר התחלתו מהבורא הוא קם פתאום (ב) ואמר בו היה ויהי, ככריאת העולם :

(כג) אמר הכוזרי. הבהלת אותנו בדבריך החבר ! :

(כד) אמר החבר. אבל הענין מבהיל יותר, כי היו בני ישראל משועבדים במצרים שש מאות אלף רגלי מבן עשרים שנה ומעלה, מתיחסים אל שנים עשר שבטים, לא נמלט מהם איש ולא ברח אל ארץ אחרת ולא נכנס ביניהם נכרי, מייחלים המועד אשר יעד בו אל אבותם-אברהם יצחק ויעקב-שינחילם את ארץ כנען, וארץ כנען היתה בעת ההיא בידי שבע אומוות בתכלית ההצלחה (ג) ותחזקה, ובני ישראל בתכלית הדלות והענוי ביד פרעה הורג את בנייהם שלא ירבו, ושלה משה ואהרן עם חולשתם ועמרו כנגד פרעה עם חזקתו, באותות ובמופתים (ד) ובשנוי המנהגים, ולא יכול להסתר מהם ולא לצוות עליהם ברע ולא למנוע עצמו מעשר מכות אשר חלו במצרים במימיהם ובארצם ובאזורים (ה) ובצמחיהם ובכחמתם ובגופם ובנפשותם, שמת מהם ברגע אחד בחצות לילה כל בכור בכניהם, ואין בית אשר אין שם מת זולתי בתי בני ישראל, וכל המכות האלה היו באות באזהרה ובהתראה ובמועד¹ ומסתלקות, כדי שיתברר כי הם בכונה מאת אלוהי חפץ, עושה הפצו בעת שיחפוץ, לא מצד הטבע ולא מצד הכוכבים ולא מצד כשפים ולא במקרה. ואחר יצאו בני ישראל בדבר השם-בלילה ההוא בעת שמתו בכוריהם-מעבדות פרעה, והלכו דרך ים סוף ומנהלם עמוד הענן ועמוד אש הולכים לפנייהם ומנהיגים אותם ונגידיהם וכהניהם. שני הזקנים האלקיים משה ואהרן היו בעת שנתנבאו בני שמונים שנה ויותר, ועד העת ההוא לא היה להם מצות כ"א מעט מורשה מן היחידים החם מאדם ועד נח, ולא בטלם משה, אבל הוסיף עליהם. ואחר כן רדף אהריהם (ו) פרעה ולא נצטרכו אל כלי מלחמה ולא היו העם מלומדי מלחמה, ובקע (ז) עליהם את הים ועברו בתוכו, ומבע בו פרעה וחילו והשליכם הים מתים לעיני בני ישראל. והדבר ארוך וידוע :

(ח) אמר הכוזרי. זהו הענין האלקי באמת, ומה שנתלה בו מן המצות ראוי לקבלו, כי אין נכנס בלב (ח) מאמתו ספק לא מכשפים ולא מתחבולה ולא מדמיון, ואלו נדמה להם המכות והבקע הים ועברם

ב"א (ה) ליחידים. (ב) ואמר לו. (ג) הרכו והחזקו והסללתם. ושבע מלות הסללתם והחזקו. (ד) עם שנוי. (ה) ובנמתם. (ו) ומילו. (ז) להם. (ח) מתמתו.

¹ ומסתלקות. ל"ל כוסרו עש"י מסה בעת שהסלל אל ד', וזה לאות שהתחלתם סיסת על פי ד'.

בתוכו לא ידומה להם הצלתם מן העבדות, ומות מעבדיהם וקחת שללם והשאר ממונם אצלם, וזה עקשות מאפיקורסים * (פס) אמר החבר. ואחרי זה, יותר מזה, שעמדו במדבר ארבעים שנה, מקום אין זרע. והוריד להם לחם נכרא יום יום מלבד השבת, אכלוהו ארבעים שנה:

(פז) אמר הכוזרי. גם אלה אין בהם מרחה מזה שמתמיד ארבעים שנה לשש מאות אלף איש והנלוים אליהם, ירד ששה ימים ונסתלק יום השבת. אם כן חובה לקבל השבת מפני שהיה (א) הענין האלהי נדבק בו * (פז) אמר החבר. השבת מוזהר עליו מזה ומבריאת העולם בששת ימי בראשית, וממה שאני עתיד לזכרו, והוא, שהעם עם מזה שהאמינו בזה שבא (ב) משה, אחר המופתים האלה נשאר בנפשותם ספק; איך ידבר האלהים עם האדם, כדי שלא תהיה התחלת התורה מעצה והמחשבה מחמת אדם, ואחר יחברוהו עזר ואומץ מאת האלקים, מפני שהיה רחוק הדבור בעיניהם מזולת אדם, בעבור שהדבור גשמי, ורצה ה' להסיר הספק הזה מלבותם, וצוה אותם להתקדש הקדושה הצפונה והגלויה, ושם הדבר הנחוץ בה פרישות מן הנשים והזמון לשמוע דברי אלקים, והתקדש העם ונזדמן למדרגת הנבואה (ג) ולשמוע דברי האלקים פנים בפנים, והיה זה אחר שלשה ימים בהקדמות אותה גדולות מקולות וברקים ורעמים ואש שסכבה את הר סיני, ונשארה האש ההיא ארבעים יום, רואין אותו העם ורואין את משה בא בתוכה ויוצא ממנה, ושמע העם דבור צח בעשרת הדברים הם * אמות (ד) התורה ושרשיה, אחר מהן מצות שבת, וכבר קדמה מצותו עם הורדת המן, ואלה עשרת הדברים לא קבלם ההמון מאנשים יחידים ולא מנביא, כי אם מאת האלקים נתנו, אבל לא היה בהם כח כמשה לראות הדבר הגדול ההוא. והאמינו העם מן היום ההוא כי משה מדובר בו בדבור התחלתו מאת הבורא, לא קדמה למשה בו מחשבה ולא עצה, שלא תהיה הנבואה כאשר חשבו הפילוסופים מנפש יודככו מחשבותיה, ותדבק בשכל הפועל הנקרא רוח הקודש, או בגבריאל ויעזרוהו וישכלוהו, ואפשר שיתדמה לו בעת ההוא בחלום או בין שינה וקיצה כאיש מדבר עמו ושומע דבריו בנפשו, לא באזניו, ובמחשבתו לא בעיניו, ואז יאמר כי הבורא דבר בו. (ה) יוסרו אלה הסברות במעמד הגדול ההוא, ומה שנלוה אל הדבור האלקי שתקק עשרת הדברות האלה בשני לוחות אבנים יקרות, ונתן אותם אל משה וראו אותם מכתב (ו) אלקים כאשר שמעו אותם דבור אלקי, ועשה להם משה במצות האלקים ארון והקים עליו המשכן.

כ"א (ח) שפענין . (ז) נו . (ג) אף לשמוע . (ד) התורות ומרשיכון .
(ה) וסרו . (ו) חזת .

* חזת . ר"ל יסודות התורה, כי כל מנות התורה כלולות בעשרת הדברים לפי דעת רבים מחכמי עמנו . ויהיה הוראת, חזת"ה פה כמו בתלמוד, חזת למקרא' .

הידוע, ונשאר זה בין בני ישראל כל ימי הנבואה כתשע מאות שנה, עד שמרו העם ונגזר הארון וגבר עליהם נבוכדנצר והגלם :

(פח) אמר הכוזרי. מי ששומע דבריכם כי האלקים דבר עם המוניכם וכתב להם לוחות וזולת זה, הדין עמו שייחס עליכם דעת ההגשמה. וגם אתם אין להאשימכם כי אין מדחה למעמדות הגלויים הגדולים האלה, ויש דרון אתכם לזכות בהשלכת ההקשה והעיון השכלי.

(פט) אמר החבר. הלילה לאל סן השקר, ושיבא בתורה מה שהשכל מרהיק אוחו וישימהו שקר. ותחלת עשרת הדברים הוא הצווי שנאמין באלקים. והשני האזהרה מעבוד אלקים אחרים ומעשות פסל ותמונה וחבנית. וכללו של דבר מהגשים, ואיך לא גרוממהו מהגשמות ואנחנו מרוממים קצת מבריאותיו מהגשמות, כגפש המדברת אשר היא האדם באמת, כי אשר ידבר עמנו ממושה וישכיל וינהיג איננו לשונו ולא לבו ולא מוחו, אך אלה כלים למושה. ומושה נפש מדברת מכרת איננה נגבלת במקום, ולא יצר מומנה מקום ולא תצר היא מהכלל בה צורות כל הברואים, ואנחנו מתארים אותה בתארים מלאכותיים רוחניים, כל שכן בורא הכל ית'. אמנם הדין עלינו שלא נדחה מה שקבלנו מן המעמד ההוא, ונאמר שאין אנחנו יודעים איך נגשם הענין עד ששב דבור, וקרע את אזנינו, ולא מה שברא לו יתברך כימה שלא היה נמצא. (א) וכל מה שהעביר לו מן הנמצאים, כי לא יחסר לו יכולת. כאשר נאמר כי הוא יתברך ברא את הלוחות וכתב אותם כתב חרות, כאשר ברא את (ב) השמים במאמרו בלבד, ורצה יתברך (ג) ונגשם על השיעור אשר הפיץ ועל המתכונת אשר הפיץ, ונחרת בהם הכתב בעשרת הדברים. כאשר נאמר כי קרע את הים ושמהו לחומות עומדות מימין העם ומשמאלם, ¹ ומסלות מסודרות ורחבות וארץ ישרה ילכו בה מבלי טורה ולא עיבוב. וכן הקריעה וחבנין והתקון מיוחס אליו יתברך, לא נצטרך בו אל כלי ולא אל סבות אמצעיות, כאשר יצטרך בפועל הברואים, כי המים עמדו במאמרו ונצטיירו בתפצו. וכן יצטייר האויר המוגיע אל אוזן הנביא בצורות האותיות שהם מורות על הענינים שהוא הפיץ להשמיעם אל הנביא או אל ההמון: (5) אמר הכוזרי. זאת המענה מספקת.

(לח) אמר החבר. ואינני גוזר שהיה הענין על הדרך הזה, ואולי הוא על דרך יותר עמוק ממה שיעלה (ד) ממהשבה, אך העולה מזה דאמרת מי שראה המעמדות האלה. כי הענין ההוא מאת הבורא מבלי ² מצויע, מפני שהם דומות לבריא (ה) הראשונה והיצירה, ותאמין הנפש בתורה הנתנת בהם עם האמונה כי העולם חדש וכי ה' בראו כמו שאתם רואים שברא הלוחות והמן וזולתו, ויסרו מלב המאמין כפקות הפילוסופים ובעלי הקדמות:

נ"א (ח) ולא. ושמעט וכל. (ב) וסכוכים. (ג) ונגשמות הלוחות.
ד) כמהשבה. (ה) והיצירה כרחשונה.

¹ רמז לדרכת חז"ל כהים נקרע ל"ב קרעיה, וכיון מסלוח רכות. ² מלוע. דבר אמלעיה.

35) אמר הכוזרי הזהר החבר שלא תטה בספור שבחי עמך, ותעזוב מה שנתפרסם ושנודע ממרים עם אלה המעמדות, כי שמעתי בתוך זה עשו עגל ועבדוהו מבלתי האלקים.

36) אמר החבר הטא שהגדילוהו עליהם לגדולתם, והגדול כו' שהטאיו ספורים.

37) אמר הכוזרי וזה מנשותך² ועורך לעמך. ואי זה עון גדול מזה, ואי זו מעלה תשאר אחר זה?

38) אמר החבר הרפה לי מעט, עד שאבאר³ אצלך גדולת העם, ודו לי לעד שהשם בחרם לעם ולאומה מבין אומות העולם, וחול הענין האלקי על המונם, עד שהגיעו כלם אל מעלת הדבור, ועבר הענין אל נשיהם והיו מהם נביאות, אחר שלא היה חל הענין האלקי כי אם ביחידים מבני אדם אחר אדם הראשון, כי אדם היה שלם מבלתי תנאי, כי אין פענה בשלמות מעשה מעושה חכם יכול, מחומר בחרו לצורה אשר חפץ בה, ולא מנע מונע ממוג שכבת זרע האב, ולא מדם האם ולא מהמוזנות וההנהגה בשני הגדול והינקות, והתחלפות האויר והמים והאריץ, כי יצרו כמגיע לרובלית ימי הבחרות, השלם ביצירותיו ובמדותיו, והוא אשר⁴ קבל הנפש על תומה; והשכל על תכלית מה שכיכולת האנושי, והכח האלקי אחר השכל רוצה לומר המעלה אשר בה ידבק באלקים וברוחניים, וידע האמתות מבלי למוד אבל במחשבה קלה. וכבר נקרא אצלינו בן אלקים וכל הדומים לו מזרעו בני אלקים, והוליד בנים רבים, ולא היה מהם ראוי להיות במקום אדם אלא הבל, כי הוא היה דומה לו. וכאשר הרגו קין אחיו מפני קנאתו בו על המעלה הזאת, נתן לו תחתיו שת, והיה דומה לאדם והיה סגולה ולב, וזולתו כקליפה, וסגורת שת אנוש. וכן הגיע הענין עד נח ביחידים היו כלם דומים לאדם נקראים בני אלקים, שלמים (ג) כבריאתם⁵ ובמדתם ובאריכות הימים וחכמות ויכולת, ובימיהם אנו מונים מאדם ועד נח, וכן מנח ועד אברהם, ואפשר שהיה מהם מי שלא דבק בו הענין האלקי כתרך.

ג'א ח) כנריאותם ונמדותם.

1 וסגדול וכו'. ר"ל אך תטאי איש גדול ספורות, אבל תטאי איש כמוני אין ספורות למו. ודומה למשל הקדמוני: אשרי לאיש שעונותיו מנויות.
2 וערך. קן הוא בדפוס ווינטיא. וכוסול' האחרונות כנוס' ועזרת. וסנכון כנוס' ווינטיא. 3 אלנך. קן כנוסחא בדפוס האנאווער. אולם בדפוסים האחרים כנוסחא, לך' וכן סנכון. 4 קבל הנפש. לפני המפרש הוטר נחמד הים גרסת מוטעת, קפל' ויגע וטרה לבאר בדחוקים שונים. וכן סחכס ר' גדליה ברעכער נמשך אחרי גרסת, קפל' וקפל כל סדחוקים שנעולם וסמח תחתיו. אולם כנוסחא האמיתית, קבל' כאשר בדפוס ווינטיא, וסרו כל סדחוקים. 5 ג'א כנריאותם ונמדותם. לפי סנו' סכתוכס כפנים, סכונס ססיו שלמים כנריאות, ר"ל: שנכראו על אופן היות מתוקן וטוב, ונמדתם. ר"ל ססיו גכס קומס. ולפי סנו' אחר סכונס ססיו שלמים כנריאותם ר"ל ססיו כריאים (געונד). ונמדותם, ר"ל כמדותיהם (אטטען) כפלי מדות טובות.

אבל אברהם בנו היה תלמיד לאבי אביו עבר, ¹ ועוד שהשיג נח בעצמו, וזוה הענין האלקי דבק בהם מאבות אבותם אל בני בנים, ואברהם סגולה עבר ותלמידו ועל כן נקרא עברו, ועבר היה סגולה שם ושם סגולה נח מפני שהוא יורש ² האיִקלומים השוים, אשר אמצעיתם וחמדתם ארץ כנען אדמת הנבואה, ויצא יפת אל צפון וחם אל דרום, וסגולת אברהם מבניו יצחק, והרחיק כל בניו מהארץ הזאת המסוגלת כדי שתהיה מיוחדת ליצחק, וסגולת יצחק יעקב, ונדרחה עשו אחיו מפני שזכה יעקב בארץ ההיא. ובני יעקב כלם סגולה היו כלם ראויים לענין האלקי, וזוה להם המקום ההוא המיוחד בענין האלקי, וזוה היה תחלת חול הענין האלקי על קהל אחיו אשר לא היה נמצא בו אם ביחידים, וישמרם האלקים ויפרם וירבם ויגדלם במצרים, כאשר יגדל האילן אשר שרשו טוב עד שהוציא פרי שלם, דומה לפרי הראשון אשר נוסע ממנו, רוצה לומר אברהם יצחק ויעקב ויוסף ואחיו. וזוה מן הפרי משה ואהרן ומרים, וכמו בצלאל ואהליאב וכמו ראשי המטות ושבעים הזקנים אשר היה ראוי לנבואה מתמדת, וכיהושע בן נון וכלב בן יפונה וחור בנה של מרים וזולתם רבים, ואז היו ראויים להראות האור עליהם וההשגחה ההיא (א) ³ הרבנית, ואם היו ביניהם ממרים היו נגעלים, אך הם בלי ספק סגולה כאשר הם בתולדותם וטבעם מן הסגולה, וילידו מי שהיה סגולה, ונזהרים באב המורה, בעבור מזה שיתערב מן הסגולה אשר תראה בבנו או בבן בנו כפי מה שתזדכך הטפה, כמו שאמר בתרה וזולת ממי שלא נדבק בו הענין האלקי אך בשורש הולדתו שיוליד סגולה, מה שלא היה כן בתולדת כל הנולד מחם ויפת. ונראה מזה בענין הטבעי, כי כמה יש מבני האדם שאינם דומה לאב כלל אך הוא דומה לאבי אביו, ואין ספק כי הטבע ההוא ובדמיון ההוא היה צפון באב, ואף על פי שלא נראה להרגשה, כאשר היה צפון טבע עבר בבניו עד שנראה באברהם. (ב)

(ג) אמר הכוזרי זאת באמת היא הגדולה הנמשכת מאדם, ואדם היה הגדול ⁴ שכבר יאות הארץ, ונתחייבה לכם הגדולה על כל הנמצאים בארץ, אבל איה הגדולה הזאת מן החטאת הזאת?

(ד) אמר החבר כי האומות כלם בזמן ההוא היו עובדים צורות, אלו היו הפילוסופים מביאים מופת על היחוד ועל האלקות ⁵, לא היו עומדים מכלי צורה שמכונים אליות, ואומרים להמונים כי הצורה הזאת ידבק בה ענין אלקי, וכי היא מיוחדת בדבר מופלא נכרי, ומחם מה (ב) שמיחם

ג' א' ה' האלקית הרבנית. (כ) מן, ונשמט מה.

¹ ועוד שהשיג וכו'. ר"ל הניע בחייו עד נח. כי אברהם היה בן ג'ת נשמת נח. (כ"ג) ² האיִקלומים השוים (געמעסיגטע לאנדע) וזוה מעגול הסרען עד עגול צנות סלפוני, וחס מתעלה $23\frac{1}{2}$ עד מעלה $66\frac{1}{2}$ לנשן ולדרוס. ומקור שם איקלום בלי' Klima (לאנדשטרק). ³ הרבנית. ר"ל הגדולה, והחשוכה והסכורה. כסודות שם רב. — והמעתיק נח את שם המעט לאוכלה הסוף. ויחר כחור המלך הזאת. בלש בסקר היתוד לפרמכ"ס אשר כולל רמז"ש נכסרה. — שפנחיות בנסחאות סאתי שנכריות. ⁴ לא היו עומדים. ר"ל לא היו סאומות וכסעיהם.

זה אל האלקים כאשר אנחנו עושים היום במקומות המכובדות אצלינו, עד שאנו מתברכים בהם ובעפרם ובאבניהם, ומהם מי שמיחם אותו אל דוחניות כוכב מן הכוכבים, או חיל מן החיילים או מערכת מזל וזולת זה, ולא היו מסכימים ההמון על התורה אחת אלא בצורה מורגשת שמכונים אליה, והיו בני ישראל מצפים למה שיעד אותם משה שיוריד להם ענן מאת האלקים שיראו אותו ויקבילוהו, כאשר היו מקבילים עמוד הענן ועמוד האש בצאתם ממצרים אשר היו מביטים אליו ומקבילים ומגדלים אותו ומשתחווים נכחו לאלקים, וכן היו מקבילים עמוד הענן אשר היה יורד על משה בדבר אתו האלקים והיו עומדים בני ישראל (א) ומשתחווים נכחו לאלקים, וכאשר שמעו העם דברי עשרת הדברים ועלה משה אם זהר להוריד להם הלוחות כתובים, ולעשות להם ארון להיות להם דבר נראה שיכונו נגדו שבו יהיה הכרית לה', והכריאה (ב) הרבנית ר"ל הלוחות זולת מה שדבק בארון מהענן והכבוד ומה שנראה בעבורו מהמופתים, ונשאר העם מצפים לרדת משה, והם על עיניהם לא שנו תארם ועדיכ ובגדיהם אשר עמדו בהם יום מעמד הר סיני, אך נשאר בתכונתם ממתינים למשה (ג) ובושש מהב ארבעים יום, והוא לא לקח צידה ולא נפרד מהם אלא על מנת שישוב ליומו, או גברה המחשבה הרעה אל קצת ההמון ההוא הגדול והתחילו (ד) המון העם להחלק מחלוקת, ומרכים העצות והמחשבות, עד (ה) שנצטרכו מהם אנשים לבקש נעבד מורגש, יכונו נגדו כשאר האומות, מכלי שיכחשו באלקות מוציאם ממצרים, אבל שיהיה מונח להם להקביל אליו כשיספרו נפלאות אלקיהם. כאשר עשו הפלשתים בארון שאמרו כי האלקים שם, וכאשר אנחנו עושים בשמים וככל דבר שאנו יודעים שתנועתו אמנם היא בחפץ האלקים מכלי מקרה ולא רצון אדם ולא טבע. והטאתם היתה בציור אשר נאסר עליהם, ושיחסו ענין אלקי על מה שעשו בידם ורצונם מכלי מצות האלקים, ויש להם התנצלות במה שקדם מהמחלוקת ביניהם, ולא הגיעו עובדיו אל שלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלף שהיו, אבל התנצלות הגדולים שסייעו בעשותו, היה בעבור שיראה הממרה מהאמון, כדי לחרוג הממרה העובר אותו, ונחשב להם לעון מפני שהוציאו המרי מן הכח הצפון אל גבול המעשה, ולא היה העון (ו) ההוא יציאה מכלל עבודת מוציאם ממצרים, אך היה מרי לקצת מצותיו, כי הוא יתברך הזהיר מן ה צ ו ר ו ת והם עשו צו ר ה, והיה להם להתתן שלא יקבעו (ז) עצמם דבר שיקבילוהו וימשכו אחריו, ומזבח וקרבנות, וזה היה מעצת מי שהיה ביניהם מן החושים והאצטגונינים, השכו שיהיו פעולתם הסבריות קרובות מן המעשים

ב"א (ח) משתחווים, ונשמת ומשתחווים. (ב) הרבנית. ונשמת סרבוטים. (ג) לעתם. (ד) קלת. ונשמת המון. (ה) שנצטרפו. ונשמת שנצטרכו. (ו) קענין. ונשמת, לעון. (ז) לעלמם. ונ"א מעלמם.

עושים בשמים. ר"ל כי לפעמים מקנים חכמינו את סקפ"ה בשם השמים, כמו ואלהם נשמת השמים! (מ"א ח לב) לפי דעת הווסר מוסק גם בשמים על סקפ"ה. וכן ויחי מורא שמים עליכם (אבות פ"ה).

האמתיים. והיה ענינם בזה, כענין הכסיל אשר זכרנו שנכנס בחנות הרופא והמית האנשים אשר היה מועלים ברפואות ההם קודם לכן, עם שלא היתה כונת העם לצאת מעבודה האלקים, אך היו חושבים שהם משתדלים בעבודה, ועל כן באו אל אהרן לגלות מצפונם ועל כן סייע בעשותו, ונאשם בהוצאתו (א) מרייהם מן הכח אל המעשה. והדבר ההוא הוא גדול מאד בעינינו, מפני שאין בזמן הזה צורות נעבדות ברוב האומות, והיה קל בזמן ההוא, מפני שהיו עושים כל האומות צורות לעבוד אותם, ואלו היתה הטאתם שעשו ביה כרצונם לעבודה לכוון אליו ולהקריב בו הקרבנות ולכבדו לא היה דבר גדול בעינינו, מפני מה שאנחנו נוהגים בו היום מעשות בתים (ב)¹ ובחירתנו אותם וגדלנו להם והתברכנו בהם. ואיפשר שהשכינה חלה בהם והמלאכים חונים סביבותיהם, ולולי הצורך להתחברות קהלינו היה הדבר הזה נכרי, כאשר היה בימי המלכות, שהיו מוחים באנשים משתדלים שהיו עושים בתים לעבודה היו נקראים בנות, והיו חסדי המלכים הורסים אותם, כדי שלא יגדלו זולתי הבית אשר בחר בו האלקים והתכונה אשר צוה בה, ולא היה דבר נכרי בה הצורות אשר צוה הוא בהם מהכרובים ועם כל זה (ג) נענשו האנשים אשר עבדו העגל ביום ההוא והרגום, והיה מספר כלם שלשת אלפי איש מכלל שש מאות אלף, ולא פסק המן לרדת למזונם והענין לטובך עליהם ועמוד האש להנחותם, והנבואה מתמדת ונוספת ביניהם, ולא נעדר מהם דבר מכל אשר נתן להם, זולת שתי הלוחות אשר שברם משה והתפלל להשיבם והושבו להם, וכופר להם העון ההוא.

(ח) אמר הכוזרי כבר עזרת עצתי, במה שעלה בדעתי ובמה שראיתו בחלומי, כי אין האדם מגיע אל הענין האלקי אלא בדבר אלקי; רוצה לומר במעשים שיצום האלקים,² ואם לא היה (ד) כן, רוב בני אדם כששתדלים אפילו ההווה והקוסם³ ועובד האש ועובד השמש⁴ והמשנים וזולתם.

(ט) אמר החבר כן הוא, וכן כל תורותינו כלם כתובות בתורה מדבור האלקי עם משה, ומטה שכתב משה ונתן להמון הגדול ההוא בקבוצם במדבר, לא נצטרכו (ה) במ לקבלה, ולא להוראת פרשה ופרשה

נ"א (ח) מריים. (ז) ובחרנו. (ג) ענשו. (ד) שכוף, ונשמת סיה. (ה) נכה, ונשמת נס.

¹ ובחירתנו אותם. הכונה והיותנו נוחלים אותם כרצוננו בלי שיבא נביא ויקבע לנו מקום לבנות הבית שמה (שד"ל). ² ואם לא כן. רק שדי בהשתדלות הכונה בלבד אס גם המעשים זרים ומתנגדים לשכל הישר. הלא לפי זה גם החוזה בכוכבים והקוסם יטדה לאמר: שכונתו לטובה, ומס יתרון לאמונה לרופא. ³ ועובד האש. המה הסרפסים הקדמונים שנקראים בתלמוד (שבת פ"ב), הנריים והם סגפנעקן (רג"ב). ⁴ והמשנים. מל' לחם משנס (שמוס טז כב), והמה כת סמנים (מאניכאטר) אשר האמינו נשתי רשויות פועל טוב ורע. ורבינו סמנים נספרי אמונות ודעות מאמר ראשון קראם, נעלי סמנים. וראה גם באו כי עמוד 15 סימן 7 דעוס לייטניג משנת תרפ"ד.

זמצוה מצוה (א) ותכונת הקרבנות, ואיך מקריבים אותם, ובאי זה מקום, ולאזה צד, ואיך נשחטים, ואיך עושים בדמם ונתחיהם ממלאכות חלוקות, כלם בכיבוד מאת האלקים (ב) שלא יחסר מהם דבר קטן ויפסד הכל, כמו¹ ההוית הטבעיות אשר הם מתחברות מיהמים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם, אשר אם יארע ממשול מעט ביחסים ההם, היתה נפסדת ההויה ההיא, ולא היה הצמח ההוא, או החי ההוא, או האבר ההוא-דרך משל-אלא מופסד או נעדר. וכן (ג) זכר איך תנתח הכהמה הנקרבת, ומה יעשה באבר אבר, ומה שיש לאכילה, ומה שיש לשריפה, ומי יאכל, ומי ישרוף, ומי יקריב מן הכתות אשר מצוה בהם לא (ד) יעברום, ואיך תהיה תכונת המקריבים (ה) עד שלא יתיה בהם פגם עם תכשיטיהם ומלבושיהם, וכל שכן מלבוש כהן גדול אשר נתן לו רשות לכא² אל מקום הענין האלקי, מקום השכינה והארון והתורה, ומה שנתלה בזה מן הקדושה והטהרה, ומדריגות הטהרות והקדושות והתפלות דבר שיארך ספורם, אך סומכים בו על קריאת התורה ומה שהעתיקו רבותינו, והכל מדבריו אלקים עם משה. וכן תכונת המשכן כלה הראתה למשה בתר סיני, המישכן והאהל והשולחן והמנורה והארון וחצר המשכן ועמודיו (ו)³ ומכסיו וכל מלאכותיו⁴ הראו לו רוחניות, וצורותם גשמיות כאשר התנו לו, וכן הבית הגדול אשר בנה שלמה הראה לדוד צורתו רוחנית, והבית העולמי הקדוש אשר יעדנו בו, הראה לנוכיאל יחזקאל צורתו ותכונתו, ואין בעבודת האל סברא, ולא הקשה ולא התחכמות. ואלו היה כן היה הפילוסופים מגיעים ברוב חכמתם ושכלם לכפל מה שהגיעו בני ישראל.

(ק) אמר הבזרי בכמו זה תנוה הנפש לקבל התורה מבלי ספק ולא

ז"א (ח) איך תכונת. ונשמט ותכונת. (ב) לא. ונשמט שלה. (ג) נזכר. (ד) בניא שתי מלות סלנו לא יעברום אינם. (ה) בניא מלת עד איננו. (ו) ומסיכיו.

¹ והוית הטבעיות, הנמצאים הטבעיים. ² אל מקום וכו'. אל קדשי הקדשים לפני ולפנים צום הכפורים. ³ ומכסיו. כונחו להפסוק ועשית מכסס לאהל וכו' ומכסס ערת (שמות כו יד). וגירסת בניא ומסיכיו. ויכון לכתוב ועשית מסך לפתח האהל (שם לד). ⁴ הראו לו רוחניות וצורותם הגשמיות. להסין דברי החזר נקדים שתי הקדמות. (א) גלוי וידוע דר' הו"ל על הכתוב ככל אשר אני מראה אותך (שמות כה ט) שהראה הקב"ה למשה בפועל ממש תבנית המשכן והכלים, למען תהיה תבנית נגד עיניו בפועל. כי אינו דומה שמייעס לראיה. וכן באר הרשב"ם לפי עומק פשוטו של מקרא. — (ב) טדפ לכל שלפי דעת הקדמונים בעלי הסוד וכן בעלי המחקר, המשכן וכל כליו מכוונים כנגד דבר שכלי ורוחני, ותכונתם הגשמי תורה כהחלט ונמצאם על עיני ודבר אלהי. והתמונה הגשמית היא אך כלבוש לרעיון שכלי הטמון בציור המשכן וכליו. ורבינו הרמ"א נספרו תורה העונה יגע וטרה למנחם את הכונה והציור השכלי בכל פרטי הדברים. — וזאת כונת החזר, שהראו לו הרוחניות ר"ל הכונה השכלית האלוהית בתבנית המשכן, וגם צורותם הגשמיות, למען תהוונם עיניו משמים לעשות כתכונתו.

פקפוק, שיבא נביא לעבדים משועבדים לחוצים, וייעד אותם שיצאו מעבודתם בעת ההיא מבלי איחור על התכונה ההיא, ושיכנסם אל ארץ כנען, והיא כיד שבע אומות, כל אחת מהם חזקה מהב, והודיע לכל שבט הלקו כהארץ קודם שיגיעו אליה, והתקיים הכל בזמן מועם במופתים נוראים, זה מאמת גדולת השולח וכבוד השלוח, וגדול מעלה אשר עליהם לכדם שולח ואלו היה אומר: כי אני שלוח ליישר כל העולם ולא היה דברו מגיע עד הציו, היה פגם בשליחתו מפני שלא נשלמה כונת הבורא בשליחתו, והיה מונע (א) השלמת שליחתו היות ספר תורתו עברי, והיה מעמס וטורח¹ ולאות רב על אומות² שבא והודו וקוּזר להבינו ולעשות מה שכתוב בו, אלא אחרי מאות שנים שיקרא (ב) אליהם להשתנות (ג) עליהם בעבור נצחון, או³ שכונה (ד), או בראיות הנביא בעצמו או נביא אחר שמעיד (ה) ומזהיר על תורתו. (קא) אמר החבר לא קרא משה לתורתו זולתי עמו ואנשי לשונו, וייעד אותם הבורא להזהיר על תורתו כל הימים על ידי הנביאים, ועשה כן כל ימי הרצון וזמן שהיתה השכינה ביניהם. (קב) אמר הכוזרי והלא היה יותר טוב שיישר הכל, והיה זה יותר נכון וראוי בחכמה!

(קג) אמר החבר והלא היה יותר טוב שיהיו ההיים מדברים, אם כן כבר שכחת מה שקדם בהמשך זרע אדם, והאיך חל הענין האלקי באיש שהיה לב האחים וסגולת האב מקבל לאור ההוא, וזולתו כקליסה איננו מקבל אותו, עד שבאו בני יעקב כלם סגלה ולב, נבדלים מבני אדם בענינים מיוחדים אלהיים,⁴ שמים אותם כאלו הם מין אחד ועצם אחד מלאכותי, מבקשים כלם מעלות הנבואה, ורובם מגיעים אליה בעבור שהיו קרובים אליה במעשים הנרצים, והקדושה והטהרה ופגיעת הנביאים. ודע כי כל אשר יפגע נביא בעת פגועו אותו, ושמעו דבריו האלהיים, מתחדש לו רוחניות, ונפרד (ו) מסוגו בזכות הנפש והשתוקקה אל המדרגות ההם, והדבקו בענוה וכטהרה, זאת תהיה אצלם הגדולה הנראית, והאור הכהור כגמול העולם הבא, כי הטבוקש ממנו איננו אלא שתשוב נפש האדם האלהית, תפרד מחושינו, ותראה העולם ההוא העליון, ותהנה בראית⁵ האור המלאכותי ושמיעת הדבור האלקי, כי הנפש ההיא תהיה בטוחה מן המות כשיכלו כלי הגופיים, וכאשר תמצא תורה שמגיעים בחכמותיה ומעשיה אל המדרגה הזאת במקום אשר צותה, ועם הענינים אשר צותה בהם, היא מבלי ספק התורה שמוכסז בה להשאיר הנפשות אחר כלות הגופות.

ב^א א (א) השלמתה, ונשמנו מלות השלמת שליחתו. (ב) להס. (ג) אליהם. (ד) לה כראיות, ונשמט או כראיות. (ה) שמעיר. (ו) ממינו.

¹ ולאות רב. עייפות רב. ² שבה. מלוכת שבה. והוא שם מחוז עברי המאושר (Glückliche Arabien) ³ או שכונה. שיהיו שכנים להם. ⁴ שמים אותם. ⁵ בענינים כאלכוס שמים את בני ישראל. ⁶ האור המלאכותי. ר"ל אור מלאכה מעלה. והכונה שהנפש תהנה מזיו השגות עולם הנתי.

קד) אמר הכוזרי אני רואה שיעודי זולתכם שמנים מיעודיכם .
 קס) אמר החבר אבל הם כלם אחרי המות . ואין בחיים מהם
 מאומה , ולא דבר שיורה עליהם .

קז) אמר הכוזרי ולא ראיתי אחד מן המאמינים ביעודים ההם שהוא
 מתאוה למהירותם , אבל אם היה ביכולתו לאתרום אלף שנים וישאר
 במסורת החיים ובעול העולם ועצבונו , היה בוחר בזה .

קח) אמר החבר ומה האמר במי שהוא רואה אלה המעמדים
 הגדולים המלאכותיים ?

קט) אמר הכוזרי מבלי ספק ההוא מהאזה שתתמיד נפשו על
 הפרידה מחושינו , ותשאר נהנית באור ההוא , והוא (א) מה
 שמתאוה המות .

קט) אמר החבר אבל יעודינו הדבקנו בענין האלקי בנבואה ומה
 שהוא קרוב לה , והתחברות הענין האלקי בנו בגדולה ובכבוד
 ובמופתים . ועל כן איננו אומר בתורה (ב) כי אם תעשו המצוה הזאת
 אביאכם אחרי המות אל גנות והנאות , אבל הוא אומר : ואתם תהיו
 לי לעם ואני אהיה לכם לאלקים , ואנהיג אתכם , ויהיו מכם מי
 שיעמוד לפני ומי שיעלה לשמים , כאשר היו הולכים בין המלאכים
 וקוראים להם המלכים בן אדם , כדי להכירם בין המלכים העומדים בתוכם ,
 ויהיו גם כן מלאכים הולכים ביניכם בארץ , ותראו אותם יחידים , ורבים
 שומרים אתכם ונלחמים לכם , ותחמידו בארץ אשר היא עוזרת על
 המעלה הזאת והיא אדמת הקדש , ויהיה שכעה וטובתה ורעתה בענין
 האלקי כפי מעשיכם , ויהיה נוהג כל העולם על המנהג הטבעי זולתכם ,
 כי תראו עם שכינתי שתהיה בתוכם , משוב אדמתכם וסדר גשמיכם
 שלא יעברו עתיהם הצריך להם , ושתגברו על אויביכם במתי מספר , מה
 שתכירו בו כי אין ענייניכם נוהג על המנהג הטבעי אבל כחפץ , כאשר
 תראו אם תמרו מהבצורת והנגף והחיה הרעה , והעולם כלו בשלוח ,
 ואז תדעו כי ענייניכם מנהיג אותו דבר שהוא גדול מן הענין הטבעי ,
 והיה כל זה והתורה הזאת וכל יעודיה מובטחים לא יפול מהם דבר ,
 ויעודיה כלם כולל אותם שורש אחד , והוא יחול קורבת האלקים ומלאכיו ,
 ומי שיגיע אל המעלה הזאת לא ירא מן המות , ותורתנו כבר הראית לנו
 זה עין בעין והמשל בזה , חברים שהיו עומדים כמדבר , והלך אחד
 מהם אל הודו ופגע ממלך הודו כבוד וגדולה , טפני שידע שהוא מן
 החברים ההם , והיה יודע אבותיהם מקדם והיו מאוהביו , ונתן לו מתנות
 יקרות שנשא אותם אל חבריו , והלבישו בגדי המודות , ושלת עמו
 מעבריו אנשים , ולא עלה על לב איש שיצאו מלפני המלך ולא שילכו
 אל המדבר ההוא , וצוהו במצות וברת עמו ברית לקבל עבודתו , ובא

ג"א (ה) כוה , ונשמט מה . (ז) שלם . ונשמט מלות כי הם .

ג נות . פרדסיס ממלאים ענג . ומרמז פס אל יעוד מחמד אשר יולך שולל את
 מאמדינו שיכלו אחרי המות אל גנות ופרדסיס מלאים כל טוב תלוות הנשמיים -

(עם) ¹ [אל] חביריו עם השלוחים ההם ההודיים, וישמחו בהם החברים ההם, והשתדלו בכבודם ובנו להם ארמון שהושיבם בו, ושבו החברים ההם שולחים שלוחים להגיע אל ארץ הודו ולראות פני המלך מבלי טורח, בעזר אלה השלוחים שהיו מורים אותם הדרך הקרובה והישרה, וידעו כלם כי מי שרוצה ללכת אל ארץ הודו הוא קל עליו מאד, כשידבק בעבודת המלך ויכבד שלוחיו המגיעים אותו אליו, ולא הוצרכו לשאול למה נעבוד העבודה הזאת, כי ² העלה נראיה לעין כדי להתחבר במלך, וחברתו היא המוכה והגדולה והחברים הם בני ישראל, וההולך הראשון הוא משה, וההולכים האחרים הם שאר הנביאים, והשלוחים ההודיים הם השכינה והמלאכים, והבגדים החמודות הם האור המושכל אשר חל בנפשו מהנבואה, והאור המורגש אשר חל על פניו, והמתנות היקרות השלוחות הם השני לוחות בעשרת הדברים, ובעלי הנימוסים האחרים לא ראו מכל זה מאומה, אך אמרו להם קבלו עבודת מלך הודו כאשר קבלו עליהם החברים ההם, ואחרי המות תגיעו אל המלך, ואם לא תעשו ירחיק אתכם אחרי מותכם, ומתם מי שאמר לא בא אלינו אדם שיגיד לנו שיהיה אחרי מותו בגן עדן או בגיהנם, ורובם הגבירו סרור עינם וחבור עצתם, וקבלו העבודה ויחלו נפשותם ב מ צ פ ו ן יחול חלוש, אך ב נ ר א ה יחול חזק ונאמן, ומתגדלים ומתפארים על עמי הארץ שבהם באמונה, ואיך יתפארו אלה במענת מה שיגיע אליו אחרי מותם על מי שיגיע אליו בחייו, והלא טבע הנביאים והחסידים קרוב אל הקיימים בעולם הבא, יותר מטבע מי שלא קרב אל המדרגה הזאת.

(ק) אמר הכוזרי כמה הוא רחוק מן הדעת שיהיה האדם כלה במבועי אבד גופו ונפשו, וזלתי הפילוסופים על דעתם, ויעוד יאמרו אנשי התורות שהוא ישוב חי לעד בנעימים בעבור ³ מלה שהוא אומר בפיו, ואפשר שאיננו יודע כל ימיו וזלתי המלה הזאת. ואפשר שלא יבין ענינה כמה גדולה מעלת המלה, שתעתיק ממדרגת הבחמות אל מעלת המלאכים, ומי שאינו אומר המלה הזאת ישוב בהמה, אפילו אם יהיה פילוסוף חכם עושה טוב כל ימיו כוסף אל המעלות ההם?

(קא) אמר החבר אין אנחנו שוללים משום אדם גמול מעשיו הטובים מאי זה אומה שיהיה, אבל אנחנו רואים הטובה הגמורה לעם הקרובים בחייהם, ואנו עורכים מעלתם אצל האלקים אחרי מותם בערך ההוא:

(קיב) אמר הכוזרי (א) והתמד הרמיון הזה בהפך, ועדוך מעלתם בעולם הבא כמעלתם בעולם הזה היום.

(קיג) אמר החבר אני רואה שאתה מנגח אותנו בדלות ומסכנות, ובהם היו מתפארים גדולי האומות האלה, כי אין מתפארים אלא בטי

ב'א (ח) וערוך על, ושמע וסמך.

¹ אל. ק סג' בדפוס ווינצ'נצה שנת ש"ד, וק נ"ך לסיוט. ² העלה. ססנס (ד"ח אורזאכע). ³ מלה ססוא וכו'. כמו אלל המתמודים עיקר סאצונה לחירת עי עקרי דת: שאין אלכיים כאלכ. וסמך שנתו.

שאמר: ¹ מי שהכה על לחייך הימיני הבן לו השמאלי, ומי שלוקח
מליתך תן לו חלוקך, והגיע הוא וחביריו וההולכים אחריו מאות סן
השנים מן הכוז והיסורים ותהרג אל עינינו נפלאים וידועים והם הם
פארם ², וכן בעלי תורת ישמעאל וחבריו, עד שגברו, ובאנשים ההם
היו מתפארים ומתגדלים, לא במלכים האלה אשר גבה שיאם ורחבה
מלכותם ונפלאה מרכבתם, אם כן ערכנו מקורבת האלקים יותר קרוב
ממה שאם היתה לנו גדולה בעולם הזה. ³ ויש חכמים ויש חכמים
קיד) אמר הכוזרי כן הוא אלו היתה כניעתם ברצון, אבל הא
בהכרח, וכאשר תמצא ידכם תחרוגו אויביכם. ⁴ ויש חכמים ויש חכמים
קטו) אמר החבר מוצאת מקום הרפתי מלך כוזר. כן הוא, אלו היה
רובנו מקבל מהדלות כניעה לאלקים ובעבור תורתו, לא היה מניחנו
הענין האלקי כל הזמן הארוך הזה, אבל המעש ממנו על הדעת הזאת,
יש שכר לרוב מפני שהוא נושא עול הגלות בי והכרח ורצון, כי אלו
היה רוצה היה חבר לנוגש אותו, במלה שיאמר בלי טורח, וכמו זה איננו
אכזר אצל השופט הצדיק. ואלו היינו סובלים הגלות הזה והדלות הזה
לשם האלקים כראוי היינו לפאר הדור שהיינו מצפים עם המשיח, והיינו
מקרבם עת הישועה העתידה שאנו מיחלים אותה, ואנחנו אין אנחנו
משוים עם נפשותינו כל הנכנס בתורתנו במרה בלבד, אבל כמעשים שיש
בהם טורח על הנפש מטהרה ולימוד ומילה ומעשים תוריים רבים,
ושינהג במנהגינו. ומתנאי המילה וסבותיה שיזכור תמיד כי היא אומ
אלקית, שמה האלקים באבר התאווה הגוברת לגבור עליה, ולא
ישתמש בה אלא כראוי בהנחת הזרע (א) כראוי ובעת שראוי, וכאשר
ראוי, אולי יהיה מצליח, יצליח לקבול הענין האלקי, ומי שדבק בדרך
הזה יהיה לו ולזרעו חלק גדול מן הקרובה אל האל יתברך, ועם כל זה
לא ישתוה הגר הנכנס בתורתנו עם האזרח, כי האזרחיים לבדם הם
ראויים לכבואה, זולתם תכלית ענינם שיקבלו מהם, ושיהיו חכמים
וחסידים אך לא נביאים, והיעודים ההם אשר ערכו לך כבר קדמו חכמינו
לספר גן עדן וגיהנום ומדרו אותם לאורך ולרוחב, (פסחים נד.), וספרו
הנעימות והיסורין ביותר מה שספרו שאר האומות הקרובות. ודברתי עמך
עד עתה על מה שבא במקרא בדברי הנביאים, כי לא נזכר בהם יעוד
העולם הכא הרבה בביאור, כאשר נזכר הרבה בדברי החכמים, ואמת הוא
כי בדברי הנבואה שישוב העפר שבגוף האדם אל הארץ ותשוב הרוח אל
האלקים אשר נתנה (קבלת יב. ז), ובדברי הנבואה תחית המתים לעתיד
ושליחת נביא, שמו אליהו, כבר שולח בזמן העובר ולקחו האלקים
כאשר לוקח זולתו, שהוא לא טעם טעם מיתה. ויש בתורה תפילת מי
שהתנבא ברוח האלקים שהתפלל על עצמו ² שימות מות ישרים, ותהיה
אחריתו כאחרית בני ישראל, וכבר שאל ³ אחד מהמלכים נביא מת

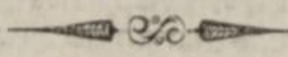
ב"א ח) במקום כראוי. ושמע כראוי.

¹ חכמינו דמתי ה' נט'—מ. ² שימות. כוננו לכלפס. ³ אחד מהמלכים
כוננו על שאלו מלך ישראל שבעלה את שזאל.

והתנבא לו בכל מה שיבא עליו כאשר היה מתנבא לו בחייו, ואם היה מעשה המלך שהוא אסור בתורתנו, רוצה לומר הדרישה אל המתים, הוא מורה כי היו העם מאמינים בימי הנביאים כי הנפשות נשארות אחר כלות הגופות, ועל כן היו שואלים המתים. ופתיחת תפילתנו שיודעים אותה נשים והקטנים, כל שכן החכמים: אלקי נשמה שנתת בי טהורה, אתה בראתה, ואתה יצרתה, ואתה נפחתה כי, ואתה משמרתה בקרבי, ואתה עתיד למלא ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא, כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלקי שאתה הוא רבון כל המעשים, ברוך המהזיר נשמות לפגרים מתים. וגן ערן עצמו אשר הרבו בני אדם לזכרו לא לקחו אותו כי אם מן התורה, והיא המדרגה אשר הוכנה לאדם, ולולי שהטא היה עומד בה לנצה, וכן גיהנם הוא מקום ידוע קרוב לירושלים גיא שאין האש נכבית ממנו, היו שורפין בו עצמות הצומאה והנבלות ושאר הטומאות, והמלה עברית מורכבת.

קטו) אמר הכוזרי אם כן אין הדוש אחרי תורתכם, ¹ אלא חלקיות, מדברי גן ערן וגיהנם ותכונתם והכפלת דברים והרכבותם.
 קיז) אמר החבר גם זה איננו חדש, כי החכמים הרבו בזה מאד, עד שלא תשמע ממנו מאומה, שלא תמצאו להחכמים כאשר חבקשנו.

¹ אלה חלקיות. דברים פרטים וקטנים.

הוא מורה כי היו העם מאמינים בימי הנביאים כי הנפשות נשארות אחר כלות הגופות, ועל כן היו שואלים המתים. ופתיחת תפילתנו שיודעים אותה נשים והקטנים, כל שכן החכמים: אלקי נשמה שנתת בי טהורה, אתה בראתה, ואתה יצרתה, ואתה נפחתה כי, ואתה משמרתה בקרבי, ואתה עתיד למלא ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא, כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלקי שאתה הוא רבון כל המעשים, ברוך המהזיר נשמות לפגרים מתים. וגן ערן עצמו אשר הרבו בני אדם לזכרו לא לקחו אותו כי אם מן התורה, והיא המדרגה אשר הוכנה לאדם, ולולי שהטא היה עומד בה לנצה, וכן גיהנם הוא מקום ידוע קרוב לירושלים גיא שאין האש נכבית ממנו, היו שורפין בו עצמות הצומאה והנבלות ושאר הטומאות, והמלה עברית מורכבת.

קטו) אמר הכוזרי אם כן אין הדוש אחרי תורתכם, ¹ אלא חלקיות, מדברי גן ערן וגיהנם ותכונתם והכפלת דברים והרכבותם.
 קיז) אמר החבר גם זה איננו חדש, כי החכמים הרבו בזה מאד, עד שלא תשמע ממנו מאומה, שלא תמצאו להחכמים כאשר חבקשנו.

¹ אלה חלקיות. דברים פרטים וקטנים.